

Інститут
професійно-
технічної освіти
НАПН України

**ЕКОНОМІЧНА ПІДГОТОВКА УЧНІВ ПТНЗ УКРАЇНИ
У КОНТЕКСТІ ПОЄДНАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ
З ВИРОБНИЧОЮ ПРАЦЕЮ (60-80-і РОКИ ХХ СТ.)**

Стаття присвячена аналізу організації економічної підготовки учнів закладів профтехосвіти Української Радянської Соціалістичної Республіки (60-80-і рр. ХХ ст.). Виходячи з позицій поєднання професійного навчання з виробничою працею виокремлено форми організації економічної підготовки.

Ключові слова: поєднання професійного навчання з виробничою працею, економічна підготовка, професійно-технічна освіта.

Н.В. Смоляная
Інститут
професійно-
технічного
освіти
НАПН України

**ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА УЧЕНИКОВ ПТУЗ УКРАИНЫ В
КОНТЕКСТЕ СОЕДИНЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ
С ПРОИЗВОДИТЕЛЬНЫМ ТРУДОМ (60-80-е гг. ХХ СТ.)**

Статья посвящена анализу организации экономической подготовки учеников учреждений профтехобразования Украинской Советской Социалистической Республики (60-80-е гг. ХХ ст.). Исходя из позиций соединения профессионального обучения с производительным трудом, выделены формы организации экономической подготовки.

Ключевые слова: соединение обучения с производительным трудом, экономическая подготовка, профессионально-техническое образование.

N.V. Smoliana
Institute
of vocational
education NAPS Ukraine

ECONOMIC PREPARATION OF STUDENTS OF IN VOCATIONAL SCHOOLS OF UKRAINE IS IN CONTEXT OF CONNECTION OF VOCATIONAL TRAINING With PRODUCTIVE LABOUR(60-80-th XX OF CENTURY)

The Article is sanctified to the analysis of organization of economic preparation of students of establishments of профтехобразования of Ukrainian Soviet Socialistic Republic (60-80-th XX of century). Coming from positions of connection of the vocational training with productive labour, the forms of organization of economic preparation are distinguished.

Key words: connection of educating with productive labour, economic preparation, vocational.

Постановка проблеми. Як відомо, у процесі професійної підготовки учні професійно-технічних навчальних закладів залучаються до двох основних видів праці: *навчальної*, під час якої вони здобувають знання, вміння та навички і *виробничої*, результатом якої є створення матеріальних цінностей. З огляду на зазначене вище набула актуальності проблема поєднання професійного навчання з виробничою працею, що уособлює єдність теорії і практики. Саме поєднання професійного навчання з виробничою працею уможлиблюється за умови якісної економічної підготовки, яка передбачає активну співпрацю інженерно-педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів, співпрацю з інженерно-технічними робітниками базових підприємств, адекватне розв'язання навчально-виробничих задач, чітке планування й нормування, облік виконання норм виробітку, наявність сучасного обладнання, інструменту та інших умов. Водночас економічна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників сприяє вихованню відповідального ставлення до якості продукції, що виготовляється, пошуку шляхів виконання навчально-виробничих робіт відповідно до вимог якості продукції.

Аналіз актуальних досліджень. Питання економічної підготовки учнів професійно-технічних навчальних закладів знайшли відображення у публікаціях А.І. Абрамової, С.Я. Батишева, Г.А. Іванова, С.В. Лукаш, І.М. Носаченко, І.Ф. Прокопенко та ін. Незважаючи на значний пласт досліджень з різних аспектів економічної підготовки учнів у навчально-

виробничому процесі закладів профтехосвіти, ця проблема на прикладі ПТНЗ досліджуваного нами періоду системно не вивчалася, що й зумовило вибір теми цього наукового пошуку.

Мета статті. Ми поставили мету проаналізувати форми організації економічної підготовки в навчально-виховному процесі професійно-технічних навчальних закладів досліджуваного періоду.

Виклад основного матеріалу. Насамперед зазначимо, що відповідно до змісту та етапів виробничої праці економічна діяльність учнів професійно-технічних навчальних закладів (далі ПТНЗ) охоплює такі компоненти:

- планування роботи, яку слід виконати, вибір технології, розрахунок необхідних матеріалів, добір інструментів, обладнання та режиму роботи; контроль за технологічним процесом, дотримання вимог техніки безпеки, технологічної дисципліни;

- пошук резервів зниження матеріальних та трудових витрат на виготовлення продукції; обґрунтування шляхів підвищення ефективності виробництва, зростання продуктивності праці; техніко-економічний аналіз недоліків у роботі;

- обґрунтування виробничого завдання, особистого рахунку економії та ощадливості, підвищення продуктивності своєї праці;

- проведення хронометражу робочого часу, складання фотографії робочого дня [5, 177-178].

Таким чином, для успішного поєднання професійного навчання з виробничою працею економічна підготовка учнів ПТНЗ має забезпечувати названі вище компоненти.

Проведене дослідження уможливорює висновок про те, що впродовж досліджуваного періоду економічна підготовка учнів професійно-технічних навчальних закладів здійснювалися у процесі вивчення курсу «Основи економіки праці і виробництва», «Основи ринкової економіки» і економічних питань з деяких тем теоретичних дисциплін професійно-технічного і загальноосвітнього циклів; закріплення й поглиблення знань з економіки на

уроках виробничого навчання; позакласної роботи економічного характеру, що проводилася викладачами курсу «Основи економіки праці і виробництва» і суспільними організаціями училища (учнівським профбюро, Радою Всесоюзної організації винахідників і раціоналізаторів тощо).

Слід додати, що на якість економічної підготовки впливали виробничо-економічні умови праці у навчальних майстернях училищ і цехах базових підприємств (далі – БП), а також виконання учнями суспільно-корисної, господарської діяльності та роботи з самообслуговування (планування, нормування, оплата праці тощо).

У контексті забезпечення поєднання професійного навчання з виробничою працею учнів закладів профтехосвіти важливу роль відіграло вивчення предмету *«Організація та економіка виробництва»*. Саме знання з цього предмету давали можливість учням оцінити економічну ефективність своєї виробничої діяльності, проаналізувати шляхи підвищення продуктивності праці, зниження собівартості продукції, підвищення її якості, зробити розрахунки норм виробітку та ін. Здійснений нами аналіз навчальних програм зі спеціальної технології дає підстави стверджувати, що з початку 60-х рр. ХХ ст. для оволодіння учнями економічними знаннями планувалися окремі теми з організації та економіки виробництва (6 академічних годин) [11, арк. 240, 241], а з другої половини 60-х рр. у навчальний процес ПТНЗ було упроваджено окремий навчальний предмет «Основи економіки праці й виробництва» (46 академічних годин) [8, арк. 2, 5]. Аналіз навчальної програми з курсу «Основи економіки праці й виробництва» показав, що учні вивчали теоретичні основи праці, її продуктивності, наукову організацію праці, управління виробництвом, а також заробітної плати, дисципліни праці. Учні також опановували теми, пов'язані з якістю продукції, режимом економії, а також вивчали соціальні аспекти питань праці у цехах, на підприємствах, навчалися застосовувати набуті економічні знання на практиці [8, арк. 2, 5].

Вивчення архівних джерел дозволяє стверджувати, що впродовж 60-х рр. минулого століття викладачами закладів профтехосвіти недооцінювався цей

навчальний предмет. Часто-густо його вважали «зайвим», таким, «що не раціонально впливає на навчальне навантаження учнів» та ін. Водночас труднощі виникали через низький рівень педагогічної підготовки викладачів (слабка обізнаність на методиках викладання, ігнорування активних методів викладання тощо). Слід додати, що на професійній підготовці учнів негативно позначалися й складності, пов'язані з призначенням педагогів для викладання цього предмету, оскільки це мав бути досвідчений спеціаліст, навантаження якого буде незначним. Зазвичай на посаду викладача предмету «Основи економіки праці й виробництва» приймали за сумісництвом робітника базового підприємства, що не володів на належному рівні методиками викладання, а це негативно відображалось на змістовій складовій професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників [9, арк. 85].

У 1971 р. набула чинності Постанова ЦК КПРС «Про покращання економічної освіти працівників». У ній зокрема було акцентовано увагу на ролі економічної освіти і виховання, окреслювалися подальші шляхи підвищення ефективності і якості продукції, яку мали виготовляти кваліфіковані робітники. Позитивним є те, що названа вище постанова передбачала економічну підготовку керівників та інженерно-педагогічних працівників ПТНЗ на курсах підвищення кваліфікації, під час діючих семінарів, що відповідали задачам економічної освіти інженерно-педагогічних кадрів, пов'язаних із підготовкою кваліфікованих робітників [3, 36]. У контексті нашого дослідження доцільно зауважити, що в тематичному плані з курсу «Економіка профтехосвіти», який вивчався на зазначених вище курсах, навчальні години передбачалися на вивчення питань організації виробничої діяльності ПТНЗ, матеріального забезпечення ПТНЗ, системи економічної освіти в ПТНЗ [3, 37]. Отже, посилення уваги до підвищення якості економічних знань інженерно-педагогічних працівників позитивно впливало на рівень викладання, економічну підготовку учнів, організацію навчально-виробничої діяльності в ПТНЗ.

Нам імпонує думка А.П. Беляєвої, що у процесі вивчення теоретичного

матеріалу доцільно готувати учнів до виробничої праці, створюючи умови для реалізації зв'язків теорії з практикою. Це забезпечується застосуванням системи дидактичних методів і прийомів навчання, введенням системи задач, вправ, лабораторно-практичних робіт [6, 109]. З огляду на зазначене вище, важливе значення має те, що на уроках з загальноосвітніх дисциплін з 70-х рр. ХХ століття поширення набули пізнавальні *задачі, ситуації-вправи з економічним змістом*. Отже, такі задачі сприяли поєднанню професійного навчання з виробничою працею, оскільки забезпечували єдність знань з основ економічної діяльності і практичної їх реалізації у процесі виробничої праці учнів.

Слід додати, що економічна підготовки учнів здійснювалася й у процесі вивчення інших дисциплін. Так, разом з ідейною спрямованістю та метою формування марксистсько-ленінського світогляду учнів пріоритетним у вивченні предмету *«Політична економіка»* стали виробничі стосунки, економічні закони, закони виробництва тощо. Наприклад, у київському ТУ №6 на уроках політичної економіки застосовувалися різні прийоми і методи навчання, але одними з найефективніших стали проведення самостійних дослідницьких робіт на матеріалах базових підприємств: вивчення учнями виробничої діяльності базового підприємства, умов праці, досвід роботи кращих його робітників і т. ін., а також конкурси професійної майстерності. Такі форми роботи сприяли активізації учнів, дисциплінували їх, підвищували їх виробничу працю на 5-10 % [4, 21].

Для поєднання професійного навчання з виробничою працею важливе значення має те, що *на уроках виробничого навчання* під час показу передових методів і прийомів праці майстри виробничого навчання ознайомлювали учнів з прогресивністю й раціональністю таких прийомів, розкривали економічну ефективність, вплив на зростання ефективності праці, збереження робочого часу, підвищення експлуатаційних можливостей обладнання тощо. Так, при вивченні методів новаторів виробництва учні мали занотувати спеціальний план, що містив відомості про передового робітника, сутність передового методу чи прийому; характер виконуваної роботи та технічні вимоги; за

рахунок яких показників досягнуто високих результатів праці; техніко-економічні показники зниження трудомісткості виробу, підвищення продуктивності праці, зниження собівартості тощо. Водночас значна увага приділялася дбайливому ставленню до обладнання, вихованню в учнів дисциплінованості, охайності під час виготовлення навчально-виробничих робіт, в організації робочого місця тощо.

У контексті досліджуваної нами проблеми важливе значення має співпраця колективів базових підприємств та професійно-технічних навчальних закладів з економічної освіти і виховання, оскільки професійне навчання має поєднуватися з виробничою працею в майстернях професійно-технічних навчальних закладів і в умовах базового підприємства на основі плану, норм виробітку і нормативів використання сировини і матеріалів. Водночас роботі ПТНЗ притаманні елементи господарського розрахунку (під час виробничої практики виробнича праця учнів оплачується); учні знаходяться на державному забезпеченні (одяг, харчування, стипендія тощо); у процесі занять і практики учні не тільки ознайомлюються з економічним життям трудового колективу, а й беруть участь в ньому, працюючи разом з передовиками виробництва, навчаючись у них, вдосконалюючи виробничі вміння та навички.

Насамперед йдеться про ґрунтовно *сплановану співпрацю* із забезпеченням необхідних навчально-матеріальних і педагогічних умов для систематичного її здійснення, підвищення кваліфікації і економічних знань інженерно-педагогічного складу ПТНЗ [7, 6].

Наше вивчення показало, що співпраця колективів ПТНЗ і БП з формування економічних знань та виховання впродовж досліджуваного періоду здійснювалася за такими напрямками [7, 10]:

- у процесі теоретичного навчання на уроках з загальноосвітніх дисциплін і спеціальних предметів;
- у період виробничої практики;
- у позаурочний час із застосуванням масових форм пропаганди.

Зазначимо, що для поєднання професійного навчання з виробничою

працею важливе значення має *система бездефектного виготовлення учнями продукції*. Аналіз історико-педагогічних джерел свідчить, що впродовж досліджуваного періоду в закладах профтехосвіти України бездефектне виготовлення продукції організовувалося на високому педагогічному рівні у співпраці з інженерно-технічними робітниками базових підприємств. Проілюструємо зазначене вище на конкретному прикладі.

У ПТУ №5 м. Свердловська впродовж 70-х рр. минулого століття така система була організована у такій послідовності. Майстрами виробничого навчання практично вивчався метод бездефектного виготовлення продукції на базовому підприємстві. Упродовж визначеного часу кожний з них працював на робочому місці контролера відділу технічного контролю (ВТК) і під його безпосереднім керівництвом, самостійно розбраковував продукцію, уважно вивчав роботу міжопераційних контролерів, документацію з обліку якості на їх робочих місцях. Після цього начальники ВТК підприємств здійснювали контрольну вибірку розбракованих майстрами училищ виробів, тим самим перевіряючи їх готовність до передачі цього методу учням. Така робота завершувалася проведенням ряду заходів з впровадження цього методу в навчально-виховний процес: групові конференції учнів, огляд обладнання майстерень тощо. Кваліфікаційна комісія здійснювала атестацію і присвоювала розряди учням по закінченню першого року навчання і у зв'язку з виходом їх на виробничу практику, при цьому враховувалися кількість операцій, якими оволоділи учні впродовж професійного навчання і якісні показники роботи [1, 9]. Така система навчання бездефектному виготовленню продукції сприяла підвищенню відповідальності учнів за якість виготовленої продукції, ефективності їх виробничої праці, спонукала до вдосконалення професійної майстерності, забезпечувала поєднання професійного навчання з виробничою працею.

Аналіз архівних джерел уможлиблює висновок про те, що співпраця колективів ПТНЗ і базових підприємств охоплювала питання формування економічних знань учнів у *позаурочний час*. На основі вивчення архівних

матеріалів досліджуваного періоду [2, арк. 100-101; 9, арк. 23, 24] нами було складено Таблицю 1, в якій охарактеризовано форми спільної роботи колективів професійно-технічних навчальних закладів і базових підприємств з формування економічного світогляду учнів (Таблиця).

Таблиця 1

Форми спільної роботи колективів ПТНЗ і БП з формування економічного світогляду учнів у позаурочний час

Форма	Зміст роботи
Економічний гурток (гуртки політичної економії, економічних знань, конкретної економіки та ін. під керівництвом викладачів, робітників базових підприємств)	- бесіди і вечори на економічні теми; - виробничі екскурсії; - зустрічі з передовиками виробництва; - проведення рейдів з виявлення резервів економії матеріалів, сировини, електроенергії, раціонального використання часу, дотримання трудової, виробничої і технологічної дисциплін; - випуск стінних газет, бюлетенів, виготовлення наочності, таблиць, діаграм, що відображали динаміку економічного і соціального розвитку колективу виробничого підприємства; - аналіз економічних матеріалів; - обговорення і захист рефератів, доповідей тощо.
Економічні конференції (проводилися впродовж навчального року)	- підготовка і висвітлення матеріалів з економічної спрямованості роботи базового підприємства «Підрахунок витрат», «Рахунок економії», «Порівняйте».
Диспути	- обговорення вагомої виробничої проблеми, актуальної статті на соціально-економічну тему тощо.
Лекції на економічні теми (для учнів та інженерно-педагогічного складу ПТНЗ спеціалістами БП)	- вдосконалення господарського механізму; - економія, ощадливе ставлення.
Бесіди на економічні теми (проводилися начальниками цехів, бригадирами, передовиками виробництва)	- колективне обговорення різних питань економічного життя базового підприємства; - висвітлення соціально-економічних проблем.
Зустрічі з передовиками виробництва, переможцями соціалістичних змагань	- розповідь з демонстрацією передових методів і прийомів праці з уточненнями їх економічної ефективності застосування та ін.

Вивчені нами архівні матеріали [10, арк. 12; 9, арк. 19] свідчать про те, що окрім названих вище форм, набуттю економічних знань учнями сприяли організовані й проведені спільними зусиллями колективів ПТНЗ і БП конференції з економічної проблематики, виробничі екскурсії, виставки технічної творчості, конкурси на розв'язання економічних задач і виконання

практичних завдань, тематичні вечори, свята праці запровадження трудових вахт. Також проводилися виставки кращих доповідей, рефератів, конспектів, наочних посібників, виконання учнями під час вивчення політичної економії і основ економічних знань, нової економічної літератури і планів наукової організації праці, прослуховування і перегляд спеціальних радіопередач, телепередач, присвячених виробничо-технічним і соціально-економічним питанням, кінолекторії на виробничо-економічні теми й з передових методів праці, університети економічних знань, олімпіади з актуальних проблем політекономії і основ економічних знань, наочна агітація, що відображала економіку базового підприємства і галузі тощо.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Результати нашого наукового пошуку дають підстави стверджувати, що аналізований період можна схарактеризувати як такий, в якому значно активізувалася робота інженерно-педагогічних працівників ПТНЗ з економічної підготовки учнів. Водночас важливу роль у формуванні економічних знань відіграла співпраця інженерно-педагогічних працівників ПТНЗ та інженерно-технічних працівників БП. Зокрема економічна підготовка здійснювалися у процесі вивчення учнями відповідних навчальних курсів, окремих питань з теоретичних дисциплін професійно-технічного і загальноосвітнього циклів, виробничого навчання, позакласної роботи економічного характеру із застосуванням різноманітних форм роботи, що мали: по-перше, – професійну спрямованість, а по-друге, передбачали поглиблення та вдосконалення економічних знань учнів у позанавчальний час. Застосування різноманітних форм і методів економічної підготовки уможливило впровадження нормування часу і розцінок на виготовлену продукцію, самостійні розрахунки учнями норм виробітку; сприяло дотриманню учнями трудової і технологічної дисципліни, підвищенню продуктивності праці, бездефектному виготовленню продукції. Вони також сприяли формуванню економічного мислення, підвищенню якості навчально-виробничої діяльності, розвитку економічної свідомості учнів ПТНЗ тощо. За нашим переконанням, позитивні приклади організації економічної підготовки

минулого є актуальними для організації навчально-виробничого процесу закладів профтехосвіти, а отже заслуговують на цілісне вивчення з метою поетапного упровадження позитивних ідей у педагогічну практичну ХХІ століття.

Серед подальших напрямів наукових пошуків досліджуваної проблеми виокремимо впровадження передового педагогічного досвіду у навчально-виробничий процес і його вплив на поєднання професійного навчання з виробничою працею учнів ПТНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова А.И. Роль экономической подготовки в воспитании у учащихся профтехучилищ ответственности за выпуск продукции высокого качества / Аза Ивановна Абрамова. – М. : Высш. шк., 1980. – 88 с.
2. Доповідна записка до статистичного звіту за підсумками навчальної роботи за 1967-68 н. р. – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОУ), ф. 4609, оп. 1, спр. 832, арк. 1-103.
3. Иванов Г.А. Экономика профессионально-технического образования / Г.А. Иванов. – М. : Экономика, 1980. – 168 с.
4. Носаченко И. На материале экономики базового предприятия / И. Носаченко, А. Буковская // Профессионально-техническое образование. – 1980. – №11.– С. 21.
5. Педагогічна книга майстра виробничого навчання : Навч.-метод. посіб. / Н.Г. Ничкало, В.О. Зайчук та ін.; за ред. Н.Г. Ничкало. – К.: Вища шк., 1992. – 334 с.
6. Принципы разработки учебно-программной документации для подготовки квалифицированных рабочих в учебных заведениях профессионально-технического образования / А. Беляева, Г. Шнайдер, Х. Филиппович и др.; под ред. А. Беляевой. – М. : Высш. шк., 1983. – 263 с.
7. Совместная деятельность коллективов профтехучилища и предприятия по экономическому воспитанию и образованию учащихся. – М., 1985. – 25 с.
8. Справка о разработке учебной документации по подготовке квалифицированных рабочих в ПТУ, 1976 г. – Центральний державний архів московської області у м. Москві, ф. 7727, оп. 1, спр. 776, арк. 1-7.
9. Статистические отчеты областных управлений ПТО за 1974-75 уч. г. – ЦДАВОУ, ф. 4609, оп. 1. спр. 1291, Т.2, арк. 1-156.
10. Статистические отчеты (ф. №11) и объяснительные записки к ним за 1959 г. – ЦДАВОУ, ф. 4609, оп. 1. спр. 455, арк. 1-219.
11. Учебный план и программы для индивидуальной и бригадной формы подготовки рабочих, 1960 г. – Державний архів Російської Федерації у м. Москві, ф. 9507, оп.6, спр. 64, Т.1., арк. 1-323.